

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ІНТЕРНЕТ-БЕЗПЕКИ СУЧАСНОГО ШКОЛЯРА

Столбов Денис Володимирович

м.Харків

У статті здійснено теоретичне обґрунтування сутності та змісту поняття Інтернет-безпеки сучасного школяра. Розкрито тлумачення терміну безпеки та його складових в різних сферах діяльності людини. На основі аналізу психолого-педагогічної та технічної літератури визначено роль і місце Інтернет-безпеки в житті держави та в особистій безпеці її громадянина. Ґрунтуючись на працях вітчизняних і зарубіжних науковців та педагогічних практиків, досліджено інформаційний та педагогічний аспекти Інтернет-безпеки, на основі чого дано визначення термінів Інтернет-безпеки учня, загрози та ризику його діяльності у віртуальному просторі, а також висвітлено природу походження Інтернет-небезпеки.

Ключові слова: загроза, ризик, Інтернет-поведінка школяра, основи Інтернет-безпеки, уміння, навички.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Життя сучасного школяра насичене Інтернет-технологіями. З одного боку використання учнем цих технологій задовольняє його матеріальні та духовні потреби у спілкуванні, навчанні, відпочинку, пізнанні оточуючого світу, а з іншого – може нашкодити його психологічному та фізичному здоров'ю через небезпеки, пов'язані з їх використанням. Виділення таких небезпек та механізмів протидії їм лежить в основі проблеми забезпечення Інтернет-безпеки сучасного школяра.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. У психолого-педагогічних дослідженнях висвітлюються різні аспекти забезпечення Інтернет-безпеки школярів. Зокрема, в роботах А.Беляєвої, М.Берсона (M.Berson), Т.Козак, Н.Саттарової представлені правила безпеки школярів в Інтернеті. Питання забезпечення інформаційної безпеки старшокласників у комп'ютерно-орієнтованому навчальному середовищі знайшли відображення в роботі В.Ковальчук. Інформаційно-психологічній безпеці учнів молодшої школи присвячені дослідження Т.О.Малих, Н.І.Саттарової, Г.Н.Чусавітіної. Питання інформаційно-психологічної безпеки підлітків висвітлюється в роботах Є.Є. Серебряника, Д.С. Сініцина. Разом з цим розвиток Інтернет-технологій та щоденна поява нових викликів, пов'язаних з використанням цих технологій, вимагають більш глибокого вивчення питань, пов'язаних з сутністю поняття Інтернет-безпеки школярів.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності та змісту поняття Інтернет-безпеки учня.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність поняття Інтернет-безпеки розкриємо, ґрунтуючись на визначенні термінів безпека, загроза, виклик, вразливість, небезпека. У технічній і психолого-педагогічній літературі не існує єдиного і чіткого визначення зазначених термінів. Тлумачення цих термінів є специфічним для різних сфер діяльності людини, де вони мають місце. Подекуди загроза, виклик, вразливість розуміється науковцями різних галузей знань синонімічно.

У тлумачних словниках української і російської мов поняття безпеки визначається як стан, коли особі або об'єкту ніщо не загрожує, або коли існує захист від небезпеки [1; 10]. В енциклопедії з охорони праці під безпекою розуміється відсутність неприйнятної ризику, пов'язаного з можливістю нанесення шкоди [5]. У соціологічному словнику

безпека тлумачиться як стан, при якому особа, соціальна група, суспільство, народ, держава можуть впевнено без втручання і зовнішнього тиску вільно обирати і втілювати свою стратегію міжнародної поведінки, духовного, соціально-економічного і політичного розвитку [9]. Автори зазначають наявність різних аспектів безпеки: особистої, національної, економічної, соціальної, політичної, екологічної, інформаційної, військової, міжнародної тощо.

Окремі аспекти безпеки розглядаються також у словнику термінів з медіаосвіти [8]. Упорядники виділяють комп'ютерну безпеку і медіабезпеку. Комп'ютерна безпека (computer safety) тлумачиться як комплекс програмних та організаційних засобів для протидії шкідливим впливам (комп'ютерні віруси і т.п.). Медіабезпека (media safety, media protection) розглядається як здатність держави, суспільства, соціальної групи, особистості забезпечити достатні і захищені медіа ресурси і медіа потоки для підтримки життєдіяльності, стійкого функціонування і розвитку відповідного об'єкта. Забезпечення медіабезпеки передбачає протидію негативному впливу на індивідуальну і суспільну свідомість та психіку людей, а також на джерела інформації. Близькими до даних понять, на думку авторів, є Інтернет-безпека (internet safety), інформаційна безпека (information safety, information protection), інформаційний захист (information protection/safety).

Поняття Інтернет-безпеки часто розглядається як частина інформаційної безпеки держави. Забезпечення інформаційної безпеки вважається найважливішою функцією держави, про що зазначено в Конституції України та Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації». Крім того в законі «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» сутність інформаційної безпеки визначено як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому попереджається нанесення їм шкоди. Така шкода може бути спричинена неповнотою, невчасністю і невірогідністю інформації, що розповсюджується; негативним інформаційним впливом; негативними наслідками застосування інформаційних технологій; несанкціонованим розповсюдженням, використанням і порушенням цілісності, конфіденційності і доступності інформації [2].

В інформаційному аспекті розкриття змісту поняття безпеки ґрунтується на визначенні термінів «ризик» та «загроза». В міжнародному стандарті ISO/IEC 27000 зазначено, що загрозою є потенційна причина небажаного інциденту, що може нашкодити системі чи організації. В енциклопедії з охорони праці ризиком вважається міра небезпеки, що характеризує ймовірність появи небезпеки і розмір пов'язаної з нею шкоди або ймовірність настання події з негативним наслідком як результат певних рішень або дій.

Інтернет-безпека розглядається також і в педагогічному аспекті. Наведемо основні результати наукових досліджень авторів Н.В.Ковальчук, Т.О.Малих, Є.Є.Серебряника, Н.І.Саттарової, Д.С.Сініцина, Г.Н.Чусавітіної щодо інформаційної безпеки школярів. Згадані науковці розглядають Інтернет-безпеку учня як елемент його інформаційної безпеки, не виокремлюють поняття ризику і загрози.

Так, Н.І.Саттарова трактує інформаційну безпеку особи як стан захищеності її основних інтересів стосовно реалізації конституційних прав та свобод, в забезпеченні особистою

безпеки, в підвищенні якості та рівня життя, в фізичному, духовному та інтелектуальному розвитку, від загроз, викликаних інформаційним впливом на психіку та соціокультурний розвиток людини різноманітними соціальними суб'єктами та інформаційним середовищем [6].

Т.О.Малих інформаційну безпеку молодшого школяра визначає як стан захищеності його життєво важливих інтересів, що визначається його умінням виявляти та ідентифікувати загрози інформаційного впливу та умінням компенсувати негативні ефекти інформаційного впливу [4]. Загроза інформаційній безпеці учня, на думку Т.О.Малих, Н.В.Ковальчук, є сукупністю умов і факторів, що становлять небезпеку життєво важливим інтересам учня в інформаційному просторі [3; 4]. У такому разі забезпечення інформаційної безпеки учня визначається як сукупність дій щодо уникнення шкоди його фізичному здоров'ю і психологічному стану, що передбачає набуття учнем знань про інформаційні загрози і формування у нього уміння побачити і нейтралізувати загрози інформаційного впливу. Таке вміння, на думку Т.О.Малих, може набуватися стихійно або в процесі цілеспрямованого навчання учня. Ризиком учня в інформаційній сфері, на думку В.Н.Ковальчук, є ймовірність міра небезпеки, що характеризує можливість завдання збитків або нанесення шкоди учню конкретною інформаційною загрозою [3].

Є.Е.Серебряник загрозою інформаційній безпеці називає сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особи, суспільства і держави в інформаційній сфері. Поняття інформаційної безпеки учня основної школи розглядається науковцем в двох аспектах: шляхом створення зовнішніх умов інформаційної безпеки учня, таким чином формується захищена інформаційна сфера для діяльності учня; шляхом створення внутрішніх умов безпеки, тобто формування здатності розпізнавати, попереджати, ухилятися і долати небезпеки в інформаційній сфері [7].

На основі проведеного дослідження наукових праць під безпекою учня в мережі Інтернет ми будемо розуміти стан його захищеності від можливих небезпек при роботі з ресурсами мережі Інтернет. Ризик для учня при роботі з ресурсами в Інтернеті ми будемо тлумачити як імовірність нанесення йому шкоди, шкоди його фізичному здоров'ю або психологічному стану. Ризиком є також імовірність формування неправильних або неправдивих уявлень про об'єкти і процеси навколишнього середовища; зміщення моральних цінностей учня тощо. Слід зазначити, що з ризиком пов'язана робота школяра з різними Інтернет-ресурсами. Так, учень ризикує стати жертвою Інтернет шахраїв, жертвою залякування або знуцання в соціальній мережі; жертвою розголошення або використання зловмисником його особистих даних, відомостей про батьків в мережі Інтернет тощо.

Факт висловленого наміру нанесення шкоди учню в мережі Інтернет і ситуація переходу небезпеки з можливого стану у дійсний ми визначаємо як загроза. Наприклад, загрозою є намір зловмисника викрасти і скористатися особистими даними користувача, висловлений намір залякування і переслідування через соціальну комп'ютерну мережу, навіювання з боку зловмисника тощо. Таким чином, ризик виникає у випадку неспроможності учня усвідомити існуючі загрози, з якими він може зустрітися в Інтернеті і успішно їм протидіяти. Таких учнів вважаємо вразливими до загроз в Інтернеті.

Серед ризиків і загроз, з якими учень може зустрітися в Інтернеті, значна частина трансформувалася з реального

життя. Наприклад, ризики, пов'язані зі знайомствами, з розголошенням особистих даних, з отриманням подарунків від незнайомих тощо. Як правило, батьки і вчителі приділяють багато уваги до прищеплення правил поведінки в подібних ситуаціях. Разом з тим, дотримання цих правил в Інтернет-просторі для школярів не є очевидним - опиняючись в Інтернеті, вони легко забувають заборони та обмеження у своїх діях, відчувають повну свободу. Це відбувається через те, що в реальному житті учні можуть інтуїтивно відчувати загрозу їх безпеці, скласти початкове враження щодо істинності висловлювань співрозмовника за зовнішніми ознаками або за інтонацією, відразу відчути наслідки недотримання правил.

В глобальній мережі учень може зустрітися і з іншими загрозами – такими, що не мають відображення в реальному житті – спамом, вірусами, шпигунським програмним забезпеченням тощо. Розпізнавання таких загроз та усвідомлення їх наслідків для школяра ускладнюється тим, що вони відтерміновані в часі.

У цьому зв'язку виникає потреба у цілеспрямованих діях щодо формування у школяра знань, умінь та навичок – знань щодо сутності Інтернет-загроз та шляхів їх уникнення, умінь визначення загроз та прийняття правильних рішень; уміння встановлювати додаткові програмні засоби, які здатні відслідковувати несанкціоноване втручання в роботу комп'ютера; уміння визначати корисність додаткових модулів, які нав'язуються при завантаженні Інтернет-сторінок тощо.

Необхідність особливої уваги до навчання школярів основам Інтернет-безпеки підсилюється рядом причин:

- відсутністю цензури в Інтернеті, що спричинює можливість зіткнення школяра з неетичною, деструктивною, суперечливою та хибною інформацією;
- незахищеністю особистих даних, які вводяться учнями під час реєстрації в різних Інтернет-сервісах (електронна пошта, соціальна мережа тощо);
- незахищеністю облікових записів електронних скриньок школярів від зламу та небажаних поштових повідомлень, масових розсилань;
- схильністю учня до участі у різних акціях, аукціонах, іграх, лотереях, опитуваннях в Інтернеті. Подібні ресурси приваблюють учня призами, бонусами, привілеями і стимулюють його до невиправданих дій, спонукають до повідомлення конфіденційних відомостей про себе та свою родину;
- наявність для школяра легких способів ухиляння від виконання правил, що встановлені адміністраторами Інтернет-сайтів. Наприклад, реєстрація на окремих поштових серверах дозволена з певного віку (на Freemail з 18 років, на сервері Google – з 13 років), перегляд певних відеоресурсів та завантаження деяких комп'ютерних ігор передбачає досягнення користувачем 18 років, замовлення товарів в Інтернет-крамницях та участь в Інтернет-аукціонах також дозволена з певного віку. Проте, школярі легко обходять такі обмеження, вказуючи недостовірну інформацію про себе, тим самим привчаючись до порушення правил.

Вважаємо, що підготовка учнів з Інтернет-безпеки потребує введення у навчально-виховний процес комплексу спеціальних заходів, які повинні бути систематичними і пронизувати всі шаблі освіти. Враховуючи, що вік першого знайомства дитини з Інтернет-ресурсами неухильно знижується, основи безпечної поведінки в Інтернеті потрібно закладати поступово, починаючи з дошкільного віку. Діюча практика фрагментарного ознайомлення школярів з пра-

вилами безпечної поведінки, на нашу думку, не дає змоги сформуванню у школяра навички прийняття швидких і правильних рішень під час його самостійної роботи з Інтернет-ресурсами.

Заходи, спрямовані на підготовку школярів, повинні враховувати вікові особливості школярів та характер їх діяльності в Інтернеті. Зокрема, молодші школярі використовують Інтернет, переважно, як ігрове середовище, підлітки – як простір для спілкування та обміну думками з однолітками тощо. Це зумовлює необхідність приділення уваги у навчанні саме тим ризикам, які можуть мати місце на відповідних Інтернет-ресурсах. Крім того, урахування особливостей сприйняття інформації школярами різних вікових категорій передбачає застосування тих форм подання навчального матеріалу, які є найбільш близьким і зрозумілим для них. Наприклад, процес формування відповідних умінь у молодших школярів може відбуватися на основі його занурення в ігрове програмне середовище, в якому потрібно допомогти персонажу вирішити ситуацію; у підлітків – на основі застосування педагогічних програмних засобів імі-

таційного характеру, в яких потрібно знайти правильний вихід із змодельованих життєвих ситуацій; на основі дидактичних ігор, які наочно демонструють наслідки прийнятих рішень тощо.

Висновки. Усвідомлення школярами сутності та змісту понять Інтернет безпеки, загроз в мережі Інтернет, ризиків роботи з Інтернет ресурсами і вразливості до таких загроз є базою для формування основ безпечної поведінки в Інтернеті. Формування основ такої поведінки ґрунтується з одного боку на формуванні зовнішніх умов безпеки учня – створенні безпечного Інтернет середовища, з іншого – внутрішніх умов безпеки – набутті учнями знань щодо розпізнавання, попередження, уникнення і подолання загроз в Інтернеті та формування у школярів відповідних умінь і навичок.

Перспективи подальшого дослідження полягають у виокремленні особливостей впливу Інтернету на сучасного школяра, що зумовлюють додаткові вимоги до засобів навчання основ Інтернет безпеки.

Література та джерела

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 слів і словосполучень / Уклад. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» / Відомості Верховної Ради України, 2007, №12.
3. Ковальчук В.Н. Забезпечення інформаційної безпеки старшокласників у комп'ютерно орієнтованому навчальному середовищі: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.10 "Інформаційно-комунікаційні технології в освіті" / Вікторія Наумівна Ковальчук. – Житомир: Житомирський держ. ун-т, 2011. – 284 с.
4. Малых Т. А. Педагогические условия развития информационной безопасности младшего школьника: Автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Тетяна Александровна Малых. – Иркутск: Иркут. пед. ин-т, 2008. – 22 с.
5. Российская энциклопедия по охране труда: В 3 т. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во НЦ ЭНАС, 2007. Т. 1: А-К. – 440 с.: ил.
6. Саттарова Н. И. Информационная безопасность школьников в образовательном учреждении : Автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Надежда Ивановна Саттарова. – С.-Петербург.: С.-Петербург. акад. последиплом. пед. образования, 2003. – 20 с.
7. Серебряник Е.Э. Формирование информационно-личностной безопасности учащихся основной школы: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Евгений Эммануилович Серебряник. – Калининград: Балт. федер. ун-т. им. И.Канта, 2011. – 22 с.
8. Словарь терминов по медиаобразованию, медиапедагогике, медиаграмотности, медиакомпетентности / Сост. А.В.Федоров. – Таганрог: Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та, 2010. – 64 с.
9. Социология: Энциклопедия / Сост. А.А.Грицанов, В.Л.Абушенко, Г.М.Евелькин, Г.Н.Соколова. – М.: Изд-во НЦ ЭНАС, 2007. – 320с.
10. Толковый словарь русского языка / Сост. С.И.Ожегов, Н.Ю.Шведова. — М.; «Азъ», 1992. – 1680 с.

В статье выполнено теоретическое обоснование сущности и содержания понятия Интернет-безопасности современного школьника. Рассмотрено толкование термина Интернет-безопасность и его составляющих в разных сферах деятельности человека. Исходя из анализа психолого-педагогической и технической литературы определены роль и место Интернет-безопасности в государстве и личной безопасности ее гражданина. Анализ трудов отечественных и зарубежных ученых и педагогов-практиков позволил описать информационный и педагогический аспекты Интернет-безопасности, на основании которых определены понятия Интернет-безопасности ученика, риска и угрозы его действий в Интернете, природа происхождения Интернет-опасностей.

Ключевые слова: угроза, риск, Интернет-поведение школьника, основы Интернет-безопасности, умения, навыки.

The paper represents theoretical substantiation of the essence and substance of student's Internet security concept. The interpretation of the Internet security concept and its components were considered in various scopes of people activities. The meaning and place of the Internet security in government life and personal security of its citizen were determined based on an analysis of psycho-pedagogical and technical literature. Information and pedagogical aspects of the Internet security were studied ground on works of domestic and foreign scientists and educational specialists. According to those aspects the student's Internet security concept, threats and risks of student's Internet activity and nature of Internet's dangers were defined.

Key words: a threat, a risk, student's Internet behaviour, Internet security basics, skills, attainments.